„Expansiunea" *Menologului* în pictura murală din epoca lui Petru Rareş

Olesea BALACAN

Schimbarea evidentă în programele iconografice din epoca lui Ptreu Rareș este legată de generalizarea *Menologului* complet, care se extinde, de obicei, peste două încăperi ale bisericilor din această vreme (gropniță-pronaos, sau pronaos-pridvor). În epoca precedentă, cunoaștem doar două cazuri, în care s-a utilizat in cadrul programelor iconografice ale pronaosurilor, *Menologul* rezumativ, sau selectiv. Primul *Menolog* ilustrat, pe care-l cunoaștem pentru pictura murală medievală din Moldova, este cel din pronaosul bisericii *Înălțării* din Lujeni (cca. 1455/56), care este unul rezumativ, dar cu o modalitate de selecție foarte specială. În istoriografie s-a specificat că această selecție a fost subordonată intenției de a plasa pe zidul vestic, un ciclu al *Vieții Sf. Gheorghe* (probabil hramul inițial al acestei biserici) și imaginea martiriului Sf. Euthimia împreună cu ciclul *Vieții Sf. Teodor Stratilat* – pe zidul nordic, deasupra mormintelor ctitorilor. Al doilea, îl aflăm la biserica Sf. Gheorghe a mănăstirii Voroneț (cca. 1493), unde apare în registrul de asupra teoriei sfinților din pronaos, și unde principiul de selectare a fost cel reprezentativ. Deci, pentru fiecare lună au fost selectate câte 2-4 teme. Apariția *Menologului* complet, chiar la prima biserică pictată din vremea lui Petru Rareș, cea a mănăstirii Dobrovăț (1529), în raport cu lipsa sa la toate bisericile pictate din epoca lui Ștefan cel Mare (în afară de versiunile rezumative menționate), ne face să conchidem că introducerea sa în programele iconografice este o inițiativă proprie anume acestei epoci. Elaborarea programului iconografic de la biserica *Pogorârea Sf. Duh* a mănăstirii Dobrovăț, a fost pusă pe seama celui mai mare cărturar al epocii, episcopului Romanului Macarie (S. Ulea, C. Costea), și într-adevăr introducerea *Menologului* ar putea fi pusă în legătură cu preocupările sale cărturărești. Nu putem exclude, însă, și filiații. Deși, anume cazul Dobrovățului, nu ne permite s-ă presupunem și o „responsabilitate" pentru introducerea *Menologului* din partea doamnei, Elena Brancovici, căsătoria cu care va fi oficiată de abia în anului următor, filiera sârbească pare să se impună totuși prin alt personaj. Insistăm asupra acestei filiere pentru că ilustrarea *Menologului* a fost o preocupare predilectă în cadrul programelor iconografice ale bisericilor sârbești. Personajul la care am făcut aluzie, este desigur marele logofăt Toader, originea sa sârbească

fiind mărturisită de mai multe date indirecte, dar toate la un loc, capabile să inspire o anumită siguranță în această privință. De altfel, domnul, Petru Rareș, avea să colaboreze pe viitor cu logofătul Toader la ctitorirea comună a bisericii *Adormirii* a mănăstirii Humor. Începând cu Dobrovățul, ilustrarea *Menologului* devine constantă pentru ctitoriile ce au urmat (Probota, Sf. Gheoghe și Sf. Dumitru din Suceava, Humor, Moldovița). Fiecare caz de aplicare conține particularități specifice (unele cercetate de E. Cincheza-Buculei), și studiul acestui fenomen iconografic necesită în continuare o sinteză de generalizare.